

Олексій ОНУФРІЄНКО

*Національна академія державного управління
при Президентові України*

Дніпропетровський регіональний інститут державного управління

ФЕНОМЕН ЦИКЛІЧНОСТІ У ВЗАЄМОДІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Аналізується еволюція розвитку концепцій циклічності у філософії та суспільних науках, виокремлюється в різних підходах спільне та особливе, оцінюється наукова обґрунтованість найбільш вагомих сучасних теорій, що розглядають циклічні перетворення як феномени соціальної дійсності, описуються циклічні аспекти взаємодії громадянського суспільства та органів державного управління в контексті вітчизняних суспільних трансформацій. Зокрема, підтверджується, що виникнення концепцій циклічності пов'язане передусім із простеженням повторюваностей та переміжних явищ і процесів у складному багатоаспектному суспільному житті, бажанням дослідників зафіксувати динаміку їх розвитку, виокремивши в структурі їх перетворень послідовні фази, що переходять одна в одну, та застосувати до нагромаджених даних методи кількісного обчислення. Показується, що теорії циклічності іманентно присутні в сучасній філософії та у всьому широкому спектрі суспільних наук, а найбільш ґрунтовно вони представлені в соціології, політології та особливо в економічній науці. Наголошується на необхідності формування в межах вітчизняної науки державного управління стратегій мінімізації наслідків характерної для України циклічно повторюваної кризи.

Ключові слова: суспільні науки, державне управління, взаємодія держави і громадянського суспільства, концепції циклічності, повторюваність явищ суспільного життя, економічні цикли, циклічна криза.

Oleksii Onufrienko. Phenomenon of recurrence in interaction between civil society and bodies of public administration

This paper analyzes the evolution of developing the concepts of circularity in philosophy and social sciences; common and distinctive features in different approaches have been outlined; the scientific substantiation of the most important modern theories dealing with circular transformations as phenomena of social reality has been assessed; the cyclic aspects of the interaction between civil society and state administration bodies within the context of national social transformations have been described. In particular, it has been confirmed that the emergence of concepts of circularity is chiefly concerned with the investigation of repetitions and sequential phenomena and processes in a complex multi-faceted social life; it is also associated with researchers' wish to state the development dynamics of the phenomena and processes identifying the successive phases going into one another in the structure of their transformations, and to employ quantification procedures for data accumulated. The results obtained as part of the study allowed us to substantiate the need to develop the strategies of minimizing negative effects of a cyclical recurrent crisis intrinsic to Ukraine within the national science of public administration.

Key words: social sciences, public administration, interaction between the State and civil society, concepts of circularity, repetition of social phenomena, economic cycles, cyclical crisis.

Теорії циклічності, присутні в сучасній філософії та в усьому широкому спектрі суспільних наук, найбільш ґрунтовно представлені в соціології, політології та особливо в економіці. Факт наявності економічних циклів та переміжних криз капіталістичної економіки, звичайно, не піддається сумніву, а проблематика попередження та мінімізації втрат економічної системи під час чергової кризи перебуває на передньому плані як найактуальніших наукових досліджень, так і державної політики розвинених держав. Немає підстав не погодитися з тими

спеціалістами, які вбачають, що виникнення теорій циклічності зумовлене насамперед намаганням зрозуміти типологічно схожі фази розвитку соціальних процесів та піддати їх порівняльному аналізу [10, с. 17]; слід зазначити, що така мотивація цілком співвідноситься з ідеями, сформульованими ще в період античності. Проте сучасні концепції базуються на якісно іншій методологічній базі, використовують великі масиви статистичних даних (у тому числі в загальносвітовому масштабі), мають можливість критично оцінити результати застосування лінійних моделей, запропонованих у межах позитивістських вчень, приділяють особливу увагу виявленню об'єктивних факторів, що обумовлюють циклічність, та утримуються від висновків про наявність жорстко зумовлених круговоротів у суспільному житті.

Досвід спостереження феномену циклічності вітчизняних суспільних перетворень, коли фаза підйому неминуче завершується фазою входу в нову типову кризу, що найбільше виявляється в політичній та економічній сферах, дозволяє стверджувати, що цілком на часі є дослідження ефективних способів зменшення негативних наслідків системних соціальних криз циклічного характеру та – у перспективі – формування обґрунтованих концепцій циклічності в контексті науки державного управління.

Доктринальний розвиток концепцій циклічності відбувався впродовж значного проміжку часу. Доречно згадати праці видатних античних філософів Платона, Арістотеля, Полібія, Цицерона та мислителів Нового часу Н. Макіавеллі та Дж. Віко. Вагомий внесок зробили О. Шпенглер та А. Тойнбі, П. Сорокін, М. Кондратьєв та Й. Шумпетер. Тематична проблематика незмінно привертає увагу сучасних дослідників, що репрезентують весь спектр суспільних наук: фундаментальні дослідження запропонували А. Коротаєв, А. Медушевський, Ю. Плотинський та ін. Різні аспекти повторюваності явищ у контексті вивчення складної взаємодії держави та громадянського суспільства розглядаються українськими вченими у сфері науки державного управління – О. Алейніковою, В. Алексєєвим, І. Письменним, О. Пухалом, С. Серьогіним.

Усвідомлення цього уможливило відповідне формулювання комплексної мети пропонованої статті, а саме: здійснити інтегративний аналіз еволюції концепцій циклічності у філософії та суспільних науках; оцінити наукову обґрунтованість найбільш вагомих сучасних підходів; окреслити сутність циклів різного роду як феномену суспільного життя та описати циклічні аспекти взаємодії держави та громадянського суспільства, базуючись на досвіді спостереження за суспільними перетвореннями та повторюваними кризовими явищами в незалежній Україні, намітити перспективи подальших тематичних досліджень у сфері науки державного управління.

Феноменологічний характер сучасних підходів до розуміння циклічності суспільних перетворень обумовлений упевненістю їх авторів в очевидності існування циклічних перетворень соціальної дійсності як явищ, поданих у чуттєвому спогляданні. Цикл (від грецького *kuklos* – коло) – сукупність явищ, процесів, що утворює круговорот упродовж певного проміжку часу та приводить систему у вихідний або подібний до вихідного стан [13]. Теорії циклічності (циклізм) – концепції суспільного розвитку, визначальною ознакою яких є ідея про постійне та періодичне проходження різними суспільними утвореннями аналогічних циклів [20, с. 392], тобто рух через послідовно пов'язані фази (криза, депресія, поживлення, підйом) [10, с. 11].

Ідея циклічності відома різним культурам. Найбільш послідовно концепція циклічності розроблялася античними мислителями, переважним чином у контексті проблематики поступальної зміни форм правління. Платон підкреслював, що для космосу властиве чергування катастроф та народжень, а власні цикли характерні для

будь-якого суспільства [13]. Поняття круговороту є одним із фундаментальних для філософії Платона: «Бог то спрямовує рух Всесвіту, повідомляючи їй круговорот сам, то надає їй свободу — коли круговороти Всесвіту досягають належної розмірності в часі; потім цей рух мимовільно обертається назад...» [16, с. 27] (тут і далі переклад наш. – *О. О.*). Концепція циклічності Платона дозволила йому – у межах уже суто політичної філософії – розподілити соціальні та політичні форми на ідеальні й реальні, при цьому саме для останніх є характерним циклічний розвиток. Філософ розглядав проблему циркуляції форм правління під впливом суспільства і порушив проблему необхідності пошуку механізму, здатного запобігти регресивним тенденціям у процесах циклічних перетворень (рішення він бачив у створенні універсальних жорстких законів та концентрації влади в руках вузької еліти) [10, с. 12 – 13].

Арістотель використовував концепцію циклічності у власному підході до розуміння природи руху («рух круговий») [2, с. 309] та взаємодії протилежностей, зробивши у тому числі висновок про повторюваність явищ політичного життя [10, с. 14]. На думку цього філософа, правильні форми (монархія, аристократія, політія) вироджуються у неправильні (відповідно тиранія, олігархія, охлократія), але неефективна форма трансформується в ефективну на новому етапі циклічного розвитку (монархія деградує у тиранію, проте тиранія перетворюється на аристократію тощо). Як і Платон, Арістотель дійшов висновку про небажаність таких циклічних перетворень, запропонувавши найбільш стабільну форму – змішану.

Подальше уточнення вчення про циркуляцію форм правління було запропоноване Цицероном, який розглядав динаміку змін у державному устрої як зміну соціальних форм, що коливаються між крайніми моделями, забезпечуючи таким чином постійну зміну не тільки політичних еліт, але й форм правління. Завдання мудрого правителя, за Цицероном, – прогнозування циклічних перетворень та свідомий вплив на них з метою, якщо необхідно, затримати їх хід і навіть перешкодити їм [10, с. 14].

Вагомий внесок у розвиток античного вчення про круговорот конституцій (політичного устрою) зробив Полібій. Циклічність чергування та незворотної зміни форм правління відбувається, за Полібієм, природним шляхом [5, с. 4], відповідно до соціальних трансформацій. Правильні форми трансформуються в неправильні, коли політичні еліти або навіть суспільство деградують; коли ж неправильна форма стає нестерпною, суспільство внаслідок революції встановлює нову правильну форму і т.д. Таким чином, початковий стан (монархія) перетворюється на царську владу, яка деградує до тиранії, що змінюється аристократією, яка переходить до олігархії. Олігархія змінюється демократією, що деградує до охлократії; єдиний вихід з анархії хаосу – повернення до монархії і вихід у новий цикл. Більше того, кожна форма також проходить власний цикл розвитку – зародження, розвиток, вища точка, зміна (поворот), кінець [5, с. 3 – 4]. Незважаючи на те що антикознавство не пропонує єдиного підходу до розуміння круговороту політичних устроїв за Полібієм (спірним питанням є, зокрема, місце оригінальної монархії: деякі дослідники розглядають її окремо, як початковий примітивний стан, що існує до початку циклічних перетворень) [5, с. 4 – 8], циклічний характер цієї теорії є очевидним.

Після вимушеної паузи в середні віки (циклізм не відповідав теологічному провіденціалістському розумінню історії) [20, с. 392], античний доробок став необхідною основою для концепцій циклічного розвитку, запропонованих у Новий час, і принаймні частково інспірований фундаментальними соціальними змінами (Реформація, Англійська революція, колонізація Нового світу тощо). Н. Макіавеллі оновив ідеї історичного круговороту для обґрунтування свого вчення про закономірно послідовну зміну форм правління [9]. Широку концепцію історичної

циклічності запропонував засновник філософії історії Дж. Віко [4].

Новітня історія характеризується поверненням наукової уваги до проблеми циклічного розвитку, причому як на рівні філософії, так і в межах уже сформованих на той час соціальних наук, передусім в економіці, політології та соціології. Так, специфічно трактував циклічність О. Шпенглер, який виокремлював вісім основних культур як відособлених соціальних організмів, що розвиваються, проходячи цикл від народження до смерті [17, с. 125]. А. Тойнбі запропонував (значною мірою під впливом ідей Шпенглера) цивілізаційну концепцію, відповідно до якої всесвітня історія розглядається як система локальних цивілізацій, кожна з яких проходить круговорот однакових фаз розвитку від народження до загибелі (народження – зростання – надлом – розпад [17, с. 127]; при цьому розпад може результувати у народження нових, похідних цивілізацій), утворюючи «єдине дерево історії». Авторська концепція передбачала, що генеза та зростання цивілізацій обумовлені реакцією останніх на «виклики історії» (ситуації особливих труднощів, у тому числі агресія іноземців, несприятливі погодні умови тощо), а надлом є наслідком надмірного милітаризму та тяжіння до активної територіальної експансії [17, с. 127].

П. Сорокін здійснив критичний огляд циклічних концепцій соціально-історичного прогресу майже 100 років тому, дійшовши таких висновків: існування як постійно повторюваних *ідентичних* циклів, так і стабільних *вічних* трендів у соціальних змінах не є доведеним; є підстави говорити лише про тимчасові й умовні тренди (тенденції), які можуть бути змінені на протилежний тренд і, таким чином, утворюють одну з фаз довгострокового циклу [21, с. 11 – 12]. Якщо вивести за дужки занадто абстрактні філософські концепти та амбівалентні формули типу «соціокультурне життя та історія ніколи не повторюють себе, і все ж в іншому сенсі вони певною мірою повторюються завжди» [22, с. 88] та грандіозне за обсягом матеріалу дослідження циклічних змін різних стилів мистецтва у живописі, архітектурі, музиці тощо [22, с. 99 – 256], модифікація ідеї циклічності за П. Сорокіним зводиться до вивчення «циклічних та ритмічних повторюваностей у соціальних феноменах» [21, с. 12]. У цьому автор вбачав одне з основних завдань соціології в цілому, усвідомлюючи, що формулювання соціологічних законів та узагальнень, виявлення причинно-наслідкових зв'язків та здійснення кількісних досліджень неможливе без спостереження за регулярно повторюваними феноменами суспільного життя [21, с. 12]. Ці міркування залишаються актуальними і нині; за твердженням сучасних спеціалістів, соціологія в останні десятиріччя розвивається переважно в межах парадигм, сформульованих ще П. Сорокіним.

Життєвий цикл етносів дослідив Л. Гумільов, виокремивши сім фаз зміни пасіонарного напруження етнічної системи [17, с. 127 – 129]. К. Тахтарьов запропонував циклічно-хвильову концепцію історичного процесу, виокремивши п'ять ступенів «еволюційних сходів» (від епохи тотемізму та мігруючих полювальних племен до розвинутого класового суспільства та прогресу урбаністичної цивілізації), очевидно базуючись на теорії суспільних формацій К. Маркса (див. [8, с. 58 – 59]).

Вбачаємо, що саме вектор розвитку, сформульований П. Сорокіним, у міру поступового оприлюднення результатів його досліджень та посилення їх впливу на суспільні науки, визначив основні напрями розвитку тематичних досліджень у сучасній соціології. Таким чином, різні аспекти феномену циклічних перетворень явищ суспільного життя аналізуються в контексті сучасної соціології, причому як на макро-, так і на мікрорівні. Розвиток та існування громадських рухів зазвичай досліджуються в контексті концепції циклічності. Зокрема, О. Рамштадт виокремив сім фаз розвитку громадського руху в ідеальних умовах (див. [21, с. 129 – 130]).

Соціологи вивчають також життєві цикли організації, цикли розвитку наукових спеціальностей, аналізують фази життєвого циклу технологічного укладу, розглядають життєвий цикл індивіда [17, с. 132 – 136] тощо.

Інший вагомий науковий напрям ХХ ст., у якому концепція циклічного розвитку була фундаментальною основою, сформувався в межах економічної науки. Фундаторами вчення про економічні цикли були М. Кондратьєв та Й. Шумпетер. Опрацювавши грандіозний масив статистичних даних стосовно динаміки основних економічних показників розвинених країн з 1770 по 1926 рр. (індекси товарних цін, відсоткових ставок, ренти, заробітної платні, обсягів виробництва, зовнішньої торгівлі, видобутку вугілля, золота тощо) [7, с. 189], М. Кондратьєв виявив наявність так званих довгих хвиль кон'юнктури у світовій економіці. Ще на початку 20-х рр. ХХ ст. він дійшов висновку, що циклічна динаміка в економіці свідчить про періодичні відхилення від стану рівноваги, а фази зростання великих циклів пов'язані з науково-технічною революцією чи принаймні співвідносяться із системним упровадженням інноваційних технологій у виробництво та всі сфери суспільного життя, що стимулює інвестиції та підвищує ефективність праці [1, с. 5]. Й. Шумпетер запропонував концепцію економічних циклів, у якій циклічність розглядається як закономірність економічного зростання, та поєднав у взаємопов'язану систему сформульовані до нього концепції, виокремивши в динаміці економічних процесів довгі цикли, середні промислові цикли та малі (грошові) цикли (див. [3, с. 319]).

Економічна криза, цикл, циклічні кризи національних економічних систем та світової економіки – фундаментальні категорії сучасної економічної науки. Теорія великих хвиль М. Кондратьєва незмінно привертає велику увагу вчених-економістів [6; 11; 12; 18]. Економічна та фінансова політика розвинених держав передбачає швидко та адекватну реакцію на циклічні кризи капіталістичної економіки, навіть якщо при цьому певною мірою порушується традиційний ліберальний принцип обмеження втручання держави в економічні відносини. Математичні апарати обчислення ймовірностей, що використовуються (іноді небезуспішно) під час спекулятивної торгівлі на міжбанківському валютному ринку, побудовані також з урахуванням теорій циклічності. Руйнівні наслідки світової фінансово-економічної кризи 2008 р. підвищили інтерес науковців до вивчення циклічних економічних процесів. У сучасній науковій літературі обґрунтовується, зокрема, що вихід до нової системної фази зростання (і нового великого циклу) є можливим лише за умови нової науково-технічної революції. Теорія довгих хвиль М. Кондратьєва часто береться до уваги в контексті впливу економічних криз на динаміку політичних процесів. Отже, цілком на часі фундаментальні міждисциплінарні дослідження на основі залучення даних усього спектра сучасних суспільних наук.

Концепції циклічності широко наведені і в політологічній науці, причому як на рівні значних теорій, так і на рівні часткових концепцій, що обмежуються аналізом однієї чи кількох політичних систем. Серед перших слід згадати, зокрема, концепцію циркуляції еліт у межах пірамідальної структури суспільства В. Парето, принцип теорії еліт Р. Міхельса, широко відомий як «залізний закон олігархії», відповідно до якого будь-яка форма політичної організації суспільства рано чи пізно перероджується на олігархію тощо. Багато часткових політологічних теорій було запропоновано дослідниками США (очевидно, що їх виникнення передусім слід пов'язувати з фактом періодичної «пульсації» двопартійної політичної системи США та суттєвими відмінностями в програмах, що реалізуються тією чи іншою правлячою партією) [23 – 25].

Теорії циклічності в тій чи іншій формі присутні і в сучасній юриспруденції. Досліджуються окремі аспекти циклічної динаміки процесів у механізмі правового

регулювання, алгоритмічна природа нормативно-правових актів та специфіка циклічного застосування правових норм для врегулювання суспільних відносин тощо [14]. Фундаментальну концепцію циклічного розвитку в контексті конституційного права запропонував А. Медушевський. Вихідним положенням його теорії є наявність конституційної циклічності різного роду, що виявляється передусім у повторюваностях конституційного розвитку різних держав світу, закономірностях прийняття та внесення змін у конституції тощо. Автор виокремлює еволюційні та революційні моделі конституційної циклічності, різні моделі конституційних циклів у постсоціалістичних країнах, оцінює стратегії виходу з них тощо [10].

У науці державного управління проблематика циклічності переважним чином розглядається під час аналізу аспекту повторюваності застосування типових управлінських рішень та під час вивчення державної політики, спрямованої на подолання економічної кризи, що має циклічний характер [1]. Водночас про нелінійність суспільних трансформацій, їх хвильовий характер, що має певні ритми та складну динаміку, зазначають провідні вітчизняні науковці у сфері науки державного управління, у тому числі на монографічному рівні [19].

Урахування специфіки вітчизняних суспільних перетворень із характерним для них послідовним посиленням протистояння між соціумом та державою в контексті системної (а не тільки економічної) суспільної кризи, яка повторюється циклічно, дозволяє обґрунтовано припустити, що її передумови формуються передусім різноспрямованими процесами в контексті складної діалектики взаємодії органів державного управління та інститутів громадянського суспільства. Розуміння цього ставить тематичну проблематику під особливим кутом наукового пошуку.

При цьому ми враховуємо те, що до основних форм діалектичної взаємодії громадянського суспільства та держави (передусім органів державного управління) слід віднести складні процеси одночасної багатоаспектної конвергенції і дивергенції, що відбуваються в інституціональній, ціннісній, телеологічній, інструментальній площинах [15, с. 6 – 8]. Такий підхід дозволяє виокремити та розмежувати конвергентні, дивергентні і змішані (гібридні) форми взаємодії та, відповідно, соціуми. Змішані, або гібридні, суспільства (до яких відносимо й сучасну Україну) є результатом різноспрямованої взаємодії інститутів громадянського суспільства й органів державного управління. Звичайно, у цих процесах украї складно виокремити домінуючу тенденцію, особливо в межах незначних проміжків часу, оскільки для таких суспільств є характерним копіювання необхідних демократичних форм для створення позитивного міжнародного іміджу, що поєднане з неспроможністю забезпечити продуктивну взаємодію між слабким громадянським суспільством та неефективною і корумпованою державою. Може відбуватися інституціональна конвергенція, принаймні на рівні «ротації» політичних партій у парламенті чи оформлення громадських рухів у політичну силу, але результати зміни політичних еліт є малопомітними, реальні проблеми у відносинах між суспільством і державою не вирішуються, дивергентні процеси продовжують домінувати в ціннісній та телеологічній площинах. Це призводить до постійного повторення однотипних циклічних криз; гібридні суспільства в цьому сенсі є найменш стабільними [15, с. 9 – 12].

Дійсно, незважаючи на всю очевидну нетотожність і різні внутрішні та зовнішні фактори впливу, вітчизняні суспільні трансформації (в яких умовно виокремлюємо два завершені цикли – 90-ті рр. ХХ ст. та 2004 – 2013 рр.) цілком відповідають типовій чотирифазній структурі. Перша фаза (власне фаза системної соціальної кризи, що найяскравіше виявляється в економічній та політичній сферах) характеризується неспроможністю неефективних та застарілих органів державного управління

ефективно реагувати на нові складні виклики і швидко переростає в силове протистояння громадянського суспільства й держави. Результатом протистояння постає часткова ротація політичних еліт, яка відбувається за допомогою формулювання простих політичних гасел, здатних зацікавити саме протестну частину суспільства, проголошення лінійної концепції подальшого розвитку, що зводиться до обґрунтування необхідності адаптації позитивного зарубіжного досвіду в контексті реформ та ідеї приєднання до певної державно-політичної спільноти.

Друга фаза (депресія) характеризується поступовим згасанням пасіонарного імпульсу громадянського суспільства, стрімким падінням життєвого рівня більшої частини населення та всіх основних економічних показників, новою хвилею еміграції, загальною деградацією якості публічного адміністрування, концентрацією політичних еліт на нескінченних конфліктах та відсутністю помітного прогресу у здійсненні проголошених реформ.

У третій фазі (пожвавлення) відбувається стабілізація на дещо вищому рівні, ніж той, що спостерігався у фазі депресії; простежується остаточне розчарування громадянського суспільства в перспективах налагодження конвергентної моделі взаємодії з державою, особливо на ціннісному та телеологічному рівнях. Держава та громадянське суспільство концентруються на власних цілях і зводять продуктивну взаємодію до мінімально необхідної. Формується перша в новому циклі хвиля дивергенції у взаємодії громадянського суспільства та держави.

У четвертій фазі (фаза підйому) поєднуються дві суперечливі тенденції: 1) розгортання активного протистояння громадянського суспільства та держави як логічний наслідок посилення дивергентних процесів між ними; 2) помітне економічне зростання, що відбувається переважно за рахунок сприятливої ситуації на світових ринках для основних позицій вітчизняного експорту або прямої зовнішньої макрофінансової допомоги.

Таким чином, проголошені типові лінійні моделі суспільних перетворень не реалізуються в тому числі і внаслідок того, що не відповідають характерній для України гібридній формі взаємодії слабкого громадянського суспільства та неефективних органів державного управління і не передбачають стратегію ліквідації чи принаймні мінімізації основних передумов циклічно повторюваної кризи. Слабкий природний імпульс до конвергенції між громадянським суспільством і державою швидко згасає, оскільки в описаних умовах є неспроможним запропонувати миттєві позитивні зрушення, на які очікує суспільство в цілому; як реакція на неефективність попереднього зближення посилюються дивергентні процеси (інституціональні, ціннісні, інструментальні тощо). Нагромадження «критичної маси» таких явищ результує вже в дивергенцію телеологічну, призводить до втрати відчуття необхідності взаємодії задля досягнення спільної мети, спокушає державу «поглинути» громадянське суспільство в контексті відновлення архаїчних концептів «сильної влади», а в кінцевому підсумку й обумовлює їх відкрите протистояння. Вирішення останнього уможлиблюється лише за допомогою системної соціальної кризи.

Ураховуючи вищевикладене, сформулюємо низку логічних висновків.

1. Концепції круговороту є характерними для історії розвитку філософсько-синкретичної думки (особливо для деяких її етапів) та всього широкого спектра суспільних наук. Їх виникнення пов'язане передусім із простеженням повторюваностей та переміжних явищ і процесів у складному багатоаспектному суспільному житті, бажанням мислителів та дослідників не тільки зафіксувати динаміку їх розвитку, виокремивши в структурі їх перетворень послідовні фази, що переходять одна в одну, але й застосувати до нагромаджених даних методи кількісного обчислення та на основі

отриманих результатів спробувати надати обґрунтовані прогнози. Досить швидко абстрактні філософські концепти були застосовані до аналізу повторюваностей у політичному житті; уже в античності було сформульовано декілька концепцій послідовного чергування форм правління та запропоновано рекомендації щодо мінімізації негативних явищ, пов'язаних із політичною циклічністю.

2. Негативні аспекти циклічних перетворень були очевидними вже для античних мислителів. Застосовувані ними жорсткі циклічні моделі передбачали чітко визначену наперед зміну політичних устроїв, чергування «правильних» та «неправильних» форм правління, фази деградації політичного життя та фази піднесення, «замкнені» в нескінченному круговороті, який не передбачав помітного розвитку; можливість виходу з циклу вбачалася в застосуванні особливої гібридної форми правління, позбавленої вад «ординарних» форм. Сучасні концепції циклічності (передусім у межах економічної та політичної наук) не використовують жорстких моделей, концентруючись переважно на прогнозуванні циклічно відтвореної кризи, мінімізації її негативних наслідків та стратегіях впливу на її передумови.

Після паузи у XIX ст., пов'язаної з поширенням теорій лінійного розвитку, у першій половині XX ст. відбувається значне підвищення інтересу наукового загалу до тематичної проблематики, з огляду на появу принципово нових досліджень фундаментального рівня, передусім теорії «великих хвиль кон'юнктури» світової економіки М. Кондратьєва, концепції економічних циклів Й. Шумпетера та соціологічних досліджень П. Сорокіна. У сучасних суспільних науках намітилася тенденція до здійснення міждисциплінарних досліджень; одним із найактуальніших напрямів слід визнати проблему подолання циклічних соціальних криз, характерних для суспільств перехідного типу. Отримані дані можуть бути успішно використані в площині науки державного управління, де до цього часу спостерігається брак тематичних досліджень монографічного рівня.

3. Оскільки сутність циклічно повторюваної кризи в Україні обумовлена передусім неспроможністю реалізувати конвергентну модель взаємодії органів державного управління та громадянського суспільства, її неможливо розв'язати виключно за рахунок системних реформ публічного адміністрування (навіть вдалих) або сприяння розвитку громадянського суспільства. Необхідні свідомі зусилля для реалізації конвергентної форми взаємодії громадянського суспільства і держави на всіх її рівнях: телеологічному, інституціональному, ціннісному, інструментальному тощо.

4. Спроби нав'язати поляризованому суспільству, іманентно схильному до «маятникових» коливань, абсолютно лінійну модель розвитку, що часто зводиться до сприйняття єдиних цінностей та приєднання до певної політичної спільноти, звичайно лише погіршують ситуацію. Стратегії суспільних перетворень в Україні мають урахувати циклічний характер взаємодії органів державного управління та громадянського суспільства і передбачати передусім мінімізацію негативних наслідків циклічно повторюваної кризи. Розробка таких стратегій, думається, уможливиться саме в контексті науки державного управління.

5. Сучасна державна служба в Україні концептуально являє собою строкатий гібрид радянських бюрократичних реліктів, моделей, запозичених у сталих конвергентних суспільствах та результатів переважно інтуїтивної адаптації до складного політичного життя. Жоден із цих компонентів не передбачає ефективної реакції на циклічно повторювану кризу, що є характерною для гібридної форми взаємодії держави і громадянського суспільства. Водночас державна служба у вітчизняних умовах має бути одним із вагомих важелів позитивного впливу на передумови виникнення та відтворення циклічної кризи чи принаймні інструментом мінімізації її негативних наслідків. Проблеми, традиційні для вітчизняної науки державного управління та практики

державного будівництва, – деполітизація державної служби, специфіка формування свідомості державних службовців тощо, – у цьому контексті постають у новому вимірі, що зумовлює необхідність подальших досліджень у визначеному напрямі.

Список використаних джерел / List of references

1. **Алейнікова О. В.** Теорії циклічності та проблеми структурних, фінансових та системних криз суспільного виробництва / О. В. Алейнікова // Економіка. Управління. Інновації : електрон. наук. фак. вид. – 2014. – № 1(11). – Режим доступу : nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2014_1_3.pdf [Aleinikova O. V. Teorii tsyklichnosti ta problemy strukturnykh, finansovykh ta systemnykh kryz suspilnoho vyrobnytstva / O. V. Aleinikova // Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii : elektron. nauk. fakh. vyd. – 2014. – № 1(11). – Rezhym dostupu : nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2014_1_3.pdf].
2. **Аристотель.** Метафизика (философское наследие) / ред. В. Ф. Асмус. – М. : Мысль, 1976. – Т. 1. – 550 с. [Aristotel. Metafizika (filosofskoe nasledie) / red. V. F. Asmus. – М. : Myisl, 1976. – Т. 1. – 550 s.].
3. **Базилевич В. Д.** Історія економічних учень : підручник. У 2 ч. Ч. 2 / за ред. В. Д. Базилевича. – 3-тє вид., випр. і доповн. – К. : Знання. – 2006. – 575 с. [Bazylevych V. D. Istorii ekonomichnykh uchen : pidruchnyk. U 2 ch. Ch. 2. / za red. V. D. Bazylevycha. – 3-tie vyd., vypr. i dopovn. – К. : Znannia. – 2006. – 575 s.].
4. **Вико Дж.** Основания новой науки об общей природе наций / Дж. Вико. – М.; К. : REFL book : ИСА, 1994. – 656 с. [Viko Dzh. Osnovaniya novoy nauki ob obschey prirode natsiy / Dzh. Viko. – М.; К. : REFL book : ISA, 1994. – 656 s.].
5. **Дементьева В. В.** *Πολιτειῶν ανακυκλωσις* Полибия: схематический анализ историков / В. В. Дементьева // Реальность. Ретроспекция. Реконструкция: проблемы всемирной истории : сб. науч. тр. – Ярославль : ЯрГУ, 2011. – С. 3 – 9. – Режим доступа : elar.uniyar.ac.ru/jspui/handle/123456789/1951 [Dementeva V. V. *Πολιτειῶν ανακυκλωσις* Polibiya: shematischekiy analiz istorikov / V. V. Dementeva // Realnost. Retrospektsiya. Rekonstruktsiya: problemyi vsemirnoy istorii : sb. nauch. tr. – Yaroslavl : YarGu, 2011. – S. 3 – 9. – Rezhim dostupa : elar.uniyar.ac.ru/jspui/handle/123456789/1951].
6. **Кондратьевские** волны. Аспекты и перспективы / А. А. Акаев, Р. С. Гринберг, Л. Е. Гринин [и др.]. – Волгоград : Учитель, 2012. – 384 с. [Kondratevskie volny. Aspekty i perspektivy / A. A. Akayev, R. S. Grinberg, L. E. Grinin [i dr.]. – Volgograd : Uchitel, 2012. – 384 s.].
7. **Корогаев А. В.** Кондратьевские волны в мировой экономической динамике / А. В. Корогаев, С. В. Цирель // Системный мониторинг. Глобальное и региональное развитие. – М. : Librokom/URSS, 2009. – С. 189 – 229 [Korotaev A. V. Kondratevskie volny v mirovoy ekonomicheskoy dinamike / A. V. Korotaev, S. V. Tsirel // Sistemnyiy monitoring. Globalnoe i regionalnoe razvitie. – М. : Librokom/URSS, 2009. – S. 189 – 229].
8. **Лимонов В. А.** Цикличность исторического процесса в социологии и философии XX века / В. А. Лимонов // Вестн. МГУКИ. – М., 2011. – № 3(41). – С. 58 – 64 [Limonov V. A. Tsiklichnost istoricheskogo protsessa v sotsiologii i filosofii ХХ veka / V. A. Limonov // Vestn. MGUKI. – М., 2011. – № 3(41). – S. 58 – 64].
9. **Макиавелли Н.** Избранные сочинения / Н. Макиавелли. – М. : Художеств. лит., 1982. – 514 с. [Makiavelli N. Izbrannyye sochineniya / N. Makiavelli. – М. : Hudozhestv. lit., 1982. – 514 s.].
10. **Медушевский А. Н.** Теория конституционных циклов / А. Н. Медушевский. – М. : Изд. дом ГУ ВШЭ, 2005. – 574 с. [Medushevskiy A. N. Teoriya konstitutsionnyih tsiklov / A. N. Medushevskiy. – М. : Izd. dom GU VShE, 2005. – 574 s.].
11. **Меньшиков С. М.** Длинные волны в экономике. Когда общество меняет кожу / С. М. Меньшиков, А. А. Клименко. – М. : Междунар. отношения, 1989. – 274 с. [Menshikov S. M. Dlinnyye volny v ekonomike. Kogda obschestvo menyaet kozhu / S. M. Menshikov, A. A. Klimenko. – М. : Mezhdunar. otnosheniya, 1989. – 274 s.].
12. **Модельски Дж.** Волны Кондратьева, развитие мировой экономики и международная политика / Дж. Модельски, У. Томпсон // Вопр. экономики. – 1992. – № 10. – С. 49 – 57 [Modelski Dzh. Volny Kondrateva, razvitie mirovoy ekonomiki i mezhdunarodnaya politika /

Dzh. Modelski, U. Tompson // Vopr. ekonomiki. – 1992. – № 10. – S. 49 – 57].

13. **Новая** философская энциклопедия : в 4 т. / Ин-т философии РАН ; Нац. обществ.-науч. фонд ; пред. науч.-ред. совета В. С. Степин. – 2-е изд., испр. и допол. – М. : Мысль, 2010. – Режим доступа : iph.ras.ru/elib/3359.html [Novaya filosofskaya entsiklopediya : v 4 t. / In-t filosofii RAN ; Nats. obschestv.-nauch. fond ; pred. nauch.-red. soveta V. S. Stepin. – 2-e izd., ispr. i dopol. – M. : Myisl, 2010. – Rezhim dostupa : iph.ras.ru/elib/3359.html].

14. **Онуфрієнко О. В.** Алгоритмічна природа норм права та нормативно-правових актів: досвід простеження аналогій / О. В. Онуфрієнко // Укр. право. – 2000. – № 1. – С. 152 – 159 [Onufriienko O. V. Alhorytmichna pryroda norm prava ta normatyvno-pravovykh aktiv: dosvid prostezhennia analogii / O. V. Onufriienko // Ukr. pravo. – 2000. – № 1. – S. 152 – 159].

15. **Онуфрієнко О. В.** Діалектика взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства в контексті теорії публічного адміністрування / Онуфрієнко О. В. // Публічне адміністрування: теорія і практика : електрон. зб. наук. пр. – 2015. – Вип. 1 (13). – Режим доступу : [www.dbuapa.dp.ua/zbirnik/2015-01\(13\)/index.html](http://www.dbuapa.dp.ua/zbirnik/2015-01(13)/index.html) [Onufriienko O. V. Dialektyka vzaiemodii derzhavy ta instytutiv hromadianskoho suspilstva v konteksti teorii publichnoho administruvannia / Onufriienko O. V. // Publichne administruvannia: teoriia i praktyka : elektron. zb. nauk. pr. – 2015. – Vyp. 1 (13). – Rezhym dostupu : [www.dbuapa.dp.ua/zbirnik/2015-01\(13\)/index.html](http://www.dbuapa.dp.ua/zbirnik/2015-01(13)/index.html)].

16. **Платон.** Сочинения в трех томах. – М. : Мысль, 1972. – Т. 3. Ч. 2. – 678 с. [Platon. Sochineniya v treh tomah. – M. : Myisl, 1972. – T. 3. Ch. 2. – 678 s.].

17. **Плотинский Ю. М.** Модели социальных процессов / Ю. М. Плотинский. – М. : Логос, 2001. – 280 с. [Plotinskiy Yu. M. Modeli sotsialnyih protsessov / Yu. M. Plotinskiy. – M. : Logos, 2001. – 280 s.].

18. **Полетаев А. В.** Циклы Кондратьева и развитие капитализма (опыт междисциплинарного исследования) / А. В. Полетаев, И. М. Савельева. – М. : Наука, 1993. – 249 с. [Poletaev A. V. Tsikly Kondrateva i razvitie kapitalizma (opyit mezhdistsiplinarnogo issledovaniya) / A. V. Poletaev, I. M. Saveleva. – M. : Nauka, 1993. – 249 s.].

19. **Пухкал О. Г.** Модернізація системи державного управління в контексті розвитку громадянського суспільства в Україні : автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.01 / Пухкал О. Г. ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К., 2011. – 36 с. [Pukhkal O. H. Modernizatsiia systemy derzhavnoho upravlinnia v konteksti rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini : avtoref. dys. ... d-ra nauk z derzh. upr. : 25.00.01 / Pukhkal O. H. ; Nats. akad. derzh. upr. pry Prezzydentovi Ukrainy. – K., 2011. – 36 s.].

20. **Советская** историческая энциклопедия. – М. : Сов. энцикл., 1974. – Т. 15. – 510 с. [Sovetskaya istoricheskaya entsiklopediya. – M. : Sov. entsikl., 1974. – T. 15. – 510 s.].

21. **Сорокин П. А.** Обзор циклических концепций социально-исторического процесса / П. А. Сорокин // Социол. исслед. – 1998. – № 12. – С. 3 – 14 [Sorokin P. A. Obzor tsiklicheskih kontseptsiy sotsialno-istoricheskogo protsessa / P. A. Sorokin // Sotsiol. issled. – 1998. – № 12. – S. 3 – 14].

22. **Сорокин П. А.** Социальная и культурная динамика: исследование изменений в больших системах искусства, истины, этики, права и общественных отношений / П. А. Сорокин. – СПб. : РХГИ, 2000. – 1056 с. [Sorokin P. A. Sotsialnaya i kulturnaya dinamika: issledovanie izmeneniy v bolshih sistemah iskusstva, istiny, etiki, prava i obschestvennyih otnosheniy / P. A. Sorokin. – SPb. : RHGI, 2000. – 1056 s.].

23. **Klinberg F. L.** Cyclical Trends in American Foreign Policy Moods / Frank L. Klingberg. – Lanham, Md. : University Press of America, 1983. – 208 p.

24. **Klinberg F. L.** The Historical Alternation of Moods in American Foreign Policy / F. L. Klinberg // World politics. – 1951 – 1952. – Vol. 4. – P. 239 – 273.

25. **Namenwirth J. Z.** Dynamics of Culture / Namenwirth J. Z., Weber R. P. – Winchester : Alien and Unwin, 1987. – 268 p.

Надійшла до редколегії 18.02.16